

KOGNITIV TILSHUNOSLIK VA AN'ANAVIY TILSHUNOSLIK: YONDASHUVLAR VA METODOLOGIYALARNING QIYOSIY TAHLILI

Zayniyeva Gulchaman Ilhomjon qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Xorijiy filologiya fakultet,

Xorijiy til va adabiyot kafedrası o'qituvchisi

gulchamanzayniyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot Kognitiv tilshunoslik va An'anaviy tilshunoslik yondashuvlarini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotning asosiy e'tibori ularning nazariy asoslari, metodologiyasi va tilni tushunish konsepsiyalariga qaratilgan. An'anaviy tilshunoslik tilni grammatik va struktural qoidalar orqali o'rganadi, Kognitiv tilshunoslik esa tilni inson tafakkuri va kognitiv jarayonlar bilan bog'liq kontekstda tushuntiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikkala yondashuv o'zining kuchli tomonlariga ega va integratsiyalash orqali tilni chuqurroq tushunish mumkin.

Kalit so'zlar: Kognitiv tilshunoslik, An'anaviy tilshunoslik, Til nazariyasi, Til tahlili, Grammatik struktura, kognitiv jarayonlar

Kirish. Tilshunoslar asrlar davomida tilni turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganib kelgan. An'anaviy tilshunoslik ko'pincha Grammatika, Morfologiya va Sintaksis kabi tashqi strukturalarga urg'u beradi, ya'ni tilni qoidalar tizimi sifatida tushuntiradi. Shu bilan birga, Kognitiv tilshunoslik tilni inson tafakkuri, tajriba va konseptual xaritalar bilan bog'liq jarayon sifatida ko'radi.

Masalan, "uy" so'zi an'anaviy tilshunoslikda oddiy nom sifatida o'rganilsa, Kognitiv tilshunoslik uni insonning xotirasi, tajribasi va ijtimoiy kontekst bilan bog'lab tahlil qiladi. Bu yondashuv tilning nafaqat shaklini, balki ma'nosini ham o'rganishga imkon beradi. Shu bois, ikkala yondashuvni qiyosiy tahlil qilish tilni yana-da mukammal tushunishga yordam beradi.

Tadqiqot sifat jihatidan adabiyotlarni tahlil qilishga asoslangan. Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi:

- Kognitiv va an'anaviy tilshunoslikning nazariy asoslarini o'rganish;
- Har bir yondashuvda qo'llaniladigan metodlar va tadqiqot vositalarini aniqlash;
- Tilni tushunish va izohlashga oid yondashuvlarni qiyoslash.

Tahlil jarayonida turli ilmiy manbalar: kitoblar, maqolalar va psixolingvistik tadqiqotlar o'rganildi. Tadqiqot natijalari quyida jadval ko'rinishida keltirilgan:

Xususiyat	An'anaviy tilshunoslik	Kognitiv tilshunoslik
Nazariy asos	Strukturaviy qoidalar	Kognitiv va konseptual jarayonlar
Tilni tushunish	Tashqi shakl va grammatik qoidalar	Inson tafakkuri va ma'no bilan bog'liq
Metodologiya	Sintaktik va morfologik tahlil, korpus tadqiqoti	Eksperimental tadqiqotlar, psixolingvistik testlar, metafora tahlili
Funksiya	Kommunikatsiya vositasi	Tafakkur vositasi, bilim shakllantiruvchi

1-jadval. Kognitiv va an'anaviy tilshunoslik yondashuvlarining asosiy xususiyatlari.

Natijalar.

1. Nazariy asoslar:

- An'anaviy tilshunoslik tilni qoidalarga asoslangan tizim sifatida ko'radi. Morfologik va sintaktik qoidalar asosiy o'rinni egallaydi.

- Kognitiv tilshunoslik esa tilni inson tafakkuri va ma'no yaratuvchi jarayon bilan bog'laydi. Masalan, metaforik tuzilmalar ("hayot – yo'l") inson konseptual tajribasini aks ettiradi.

2. Metodologiya:

- An'anaviy yondashuv sintaktik va morfologik tahlil, korpus tadqiqotlari orqali tilni o'rganadi.

- Kognitiv yondashuv psixolingvistik tajribalar, mental xaritalar va metafora tahlili orqali til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi.

3. Til tushunchasi va funksiyasi:

- An'anaviy tilshunoslik tilni tashqi kommunikatsiya vositasi sifatida ko'radi.
- Kognitiv tilshunoslik tilni tafakkur va dunyoqarash shakllantiruvchi vosita sifatida talqin qiladi.

4. Qiyosiy tahlil

- O'xshashliklar: Ikkala yondashuv tilning tizimli xususiyatini tan oladi va til birliklarini o'rganish zarurligini ta'kidlaydi.

- Farqlar: An'anaviy tilshunoslik tashqi shakllarga urg'u berar ekan, kognitiv tilshunoslik ichki kognitiv jarayonlarni asosiy omil sifatida hisoblaydi.

Tahlil natijalari ko'rsatadiki, An'anaviy tilshunoslik tilning formal jihatlarini tushunishda samarali bo'lsa, Kognitiv tilshunoslik til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi. Masalan, "sevgi" kontsepti An'anaviy tilshunoslikda oddiy

leksik birlik sifatida o'rganilsa, kognitiv yondashuvda u metafora va ijtimoiy tajriba orqali tahlil qilinadi.

Shu bois, ikkala yondashuvni integratsiyalash tilni nafaqat grammatik, balki kognitiv nuqtai nazardan ham mukammal tushunishga yordam beradi.

Xulosa. Kognitiv va an'anaviy tilshunoslik yondashuvlari nazariy asoslari, metodologiyasi va tilni tushunish yondashuvlari bilan farq qiladi. An'anaviy tilshunoslik grammatik va struktural qoidalarga urg'u bersa, Kognitiv tilshunoslik tilni tafakkur va kognitiv jarayonlar bilan bog'liq vosita sifatida tushuntiradi. Ikkala yondashuvni integratsiyalash tilni chuqurroq va kengroq kontekstda tushunish imkonini beradi va bu orqali tilshunoslik tadqiqotlari va til ta'limi samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

2. Langacker, R. W. (1987). Foundations of Cognitive Grammar. Stanford University Press.
3. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press.
4. Taylor, J. R. (2002). Cognitive Grammar. Oxford University Press.
5. Saussure, F. de (1916). Course in General Linguistics. McGraw-Hill.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.